

GÜNEY İTALYA DOR TAPINAKLARI

Paestum/Poseidonia:

Güney İtalya'daki Antik Poseidonia ve günümüzdeki Paestum kentinde halen ayakta duran in situ sütunları ile üç Grek tapınağı ile ilk kez karşılaşmaktayız.

(DIA) Poseidonia, MÖ 700'lere doğru Achaia (*Peloponnes yarımadasının kuzeybatısındaki bölge*) kolonisi olan Sybaris tarafından kurulmuştur. Peloponnesos'un kuzey sahilini Miken geleneğinin mirasçıları olarak Dor göçlerine karşı (tabi ki bunlar dor ve ion halkları olarak birbirlerine karışmışlardı) başarı ile savunmuş olan Achaialılar, görünüşe göre koloni şehirlerini kurmuşlardır. **(DIA)** Yaklaşık 200 yıllık hızlı ve çok parlak gelişimden sonra kent, savaşlar nedeniyle dağlardan gelen Lukania'lar, daha sonra MÖ 273'ten sonra önce Latium ve sonra da gelişen yeni güç Roma tarafından ele geçirilmiştir.

(DIA) Şehrin merkezinde üç tane tapınak yükselmektedir. Şehir doğudan uzaklardaki dağlar ve batı taraftan ise denizle çevrelenmiştir. Şehir uzaktaki dağların eteklerinden denize kadar ulaşan düzlükte kurulmuş, bu düzlükte ne bir tepe ne de tanrılara adanacak bir akropolis yer alır. Ancak kentin merkezinde iki büyük kutsal bölge tanrılara ayrılmıştır. Birbirini kesen iki cadde çevresindeki kalıntılar, yani Agora (5), amphitiyatro (12), evler ve hatta iyi korunmuş olan kent suru, Latin Dönemi'ne (Roma Dönemi) aittir. **(DIA)** Ancak öyle görünüyor ki Grek şehri, Sicilya adasındaki Selius kentinde olduğu gibi, birbirini dik kesen cadde sokak sistemine sahiptir. Grek kentine ait suru, daha sonra üzerine inşa edilmiş olan geç dönem surunun altında aranmalıdır. Söz konusu bu kent suru, dikdörtgen biçimli olarak kenti çevrelemekte ve dört kapı ile kente giriş sağlamaktadır.

(DIA) Poseidonia kentinin güneyindeki Temenos, tanrıça Hera'ya adanmıştır. Burada yani ilk bölgede söz konusu iki tapınak yer alır: **Bazilika** olarak adlandırılan Tapınak (**Hera I Tapınağı**), ve **Poseidon**'a adanmış olduğu kabul edilen tapınak (II).

İkinci kutsal bölge ise Tanrıça Athena'ya adanmıştır, yaklaşık 500 m kuzeyde küçük bir Athena Tapınağı yükselmektedir ki bu tapınak da Ceres (Demeter)

Tapınağı olarak adlandırılmıştır. Söz konusu her üç tapınak ta aynı şekilde doğuya doğru yönlendirilmiştir. Tapınakların önlerinde bulunan geniş altar (yakma) kalıntıları, söz konusu yapıların tapınak oldukları konusunda şüpheye yer bırakmaz. Her üç tapınağın da malzemesini de çevrede bulunan sıkı ve gözenekli yapısıyla kabuklu kireç taşı oluşturur.

(DIA) Son zamanların en önemli keşiflerinden biri, Hera kutsal alanındaki küçük hazine daireleri/odaları ya da Naikos'lardır. Eski bu tapınakçıklar çok zengin çatı terra kotta süslemeleri ile Athena-Tapınağı'nda tespit edilmişlerdir.

HERA TAPINAĞI I (Sözümona BAZİLİKA ?)

(DIA) MÖ 6. yüzyılın hemen ortasından sonra (MÖ 560-530) inşasına başlanmış olan büyük Hera Tapınağı'ndan, sağlam olarak korunmuş 3 basamaklı krepidoması (Stylobat ölçüsü: 24,52 x 54,27 m) üzerinde yükselen alışılmışın dışında 9 x 18 sütun sayısı ile tüm bir peristasis'in sütunları in situ olarak günümüze ulaşmıştır. Tapınağın pronaos'undaki antalar arasında 3 sütun yer alır. Cella içerisinde ise orta sütun ekseninde uzayan 7 sütun cellayı ikiye böler. İçte yer alan sütunlar pteroma sütunlarıyla aynı ölçüdedirler. Oldukça geniş olan pteroma, pseudodipteros planı anımsatmaktadır. Arka kısmı korunmamış olan yapının opisthodomos'u hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Dorik başlıkların üzerine tüm yapıyı çevreleyen arşitrav blok sırası gelir. Arşitrav kısmen, özellikle batı ve doğu yüzde kaybolan triglyphon'un arka (iç) bloklarını taşımakta ve yapı gövdesinin ana hattını belirginleştirmektedir. **(DIA)** Ancak tapınakta Geison ve alınlılar eksiktir ve Naos duvarının blokları temele kadar sökülmüştür. Sadece anta uçları ve pronaos'ta yer alan üç sütun günümüze koruna gelmiştir.

(DIA) Sütun gövdesi çok basık/tıknaz değildir. 6,45 m yüksekliğiyle 4,45 d (1,45 m çaplı sütun alt çapına) eşittir. Masif ve ağırlık açısından Syrakusa ve Korinth'teki tapınaklarda olduğu gibi etkisi bulunmaz. Ancak sütun gövdesi güçlü bir şekilde uca doğru incilir. Bu incelme sütun alt çapının yaklaşık 1/3 i kadardır. Sütun gövdelerinde daha da belirgin olan göze **çarpan şişkinlik yani entasis'dir**. Bu tapınakta ilk kez **entasis** ile karşılaşmaktadır. Sütunlar 20 yivlidir ve keskin setlerle

birbirlerinden ayrılmışlardır. (DIA) Yüksek abakus tablası altındaki ekinus çok yayvandır. Ekinus'un bitiminde sütun boynunda iç bükey bir profil açılmış ve bu yüzey çeşitli bitkilerle süslenmiştir. Ancak yivlerle bir aks üzerinde yer almazlar. Batı cephedeki 9 sütuna ait başlıkların boyun kısımları bitkisel bezemeler işlenmiştir ve hepsi de orijinalinde boyalıdır.

7 sütunla ikiye bölünmüş olan 11,48 m genişliğindeki Cella'nın çatısını taşıması için söz konusu sütun destekler gerekliydi. Söz konusu destek sütunları tam mahya altına yerleştirilmiştir. Bu en doğal çözümdür ve Yunanistan'da Thermos'da, Samos'ta ve Prinias'taki en eski tapınaklar da uygulanmıştır. Ancak bu çözüm ne eksensel giriş ile ne de Cella ortasına yerleştirilen kült heykeli ile uyumludur. Bu yüzden Yunanistan'da MÖ 6. yüzyıldan itibaren cella'nın üç nefli bölümlendirilmesi ve buna uygun olarak da 6 sütunlu tapınak cephesi standart hale gelmiştir.

Achaialı kolonistler anlaşılan o ki Erken Arkaik Dönem özelliği olan bu uygulamayı MÖ 6. yüzyıl içerlerine kadar korumuşlardır (Metapont, Hera-Tapınağı B). İki nef/kanat uygun olarak, Paestum Hera tapınağında iki giriş bulunur. Sondan bir önceki boyunduruk, kült heykeli için yer ayarlamak adına yaklaşık 1 m daraltılmış böylelikle son boyunduruk genişlemiştir. Sütunlar, mimari konstrüksiyondan bağımsız olarak mekân içerisine serbest bir şekilde yerleştirilmişlerdir.

Yapı inşası MÖ 560 yıllarında başlamış olmalıdır ancak pişmiş toprak kaplamalar MÖ 520 yıllarına tarihlendirilmektedirler. Bazı terrakotta'ların 4. yy'a tarihleniyor olmaları bu çevredeki bir tamirata işaret etmektedir.

Stylobat seviyesinde 24.51 m. x 54.27 m. olan yapının cellası, 13,38 m x 41,99 m. ölçülerindedir. Bu evreye ait Sicilya ve Güney İtalya örneklerinde karşımıza çıktığı şekilde bu tapınak da deneysel özellikler içermektedir.

18. yy araştırmacıları tarafından sivil bir yapı olduğu düşünülerek Basilika adı verilen yapının Hera'ya adanmış bir tapınak olduğu büyük oranda kabul görmektedir. Çevrede Hera'yı betimleyen çok sayıda adak figürini bulunmuştur.

ATHENA TAPINAĞI

Poseidonia'daki (Paestum) **Ceres (Demeter)** tapınağı olarak da bilinen Athena tapınağı, Geç Arkaik Döneme (MÖ 510-500 yıllarına) tarihlendirilmektedir. Tapınak 3 basamaklı krepidoma'ya sahip yapı, ancak opisthodomos'a sahip değildir. Pronaos'unda ikisi antalara bitişik 8 adet sütun içermektedir. Pronaos 3 boyunduruk, diğer kenarlar tek boyunduruk genişliğe sahiptir

Aynı kentte yer alan Hera Tapınağı ya da diğer adıyla Basilika'ya göre daha **narin ve ölçülü bir etki** yaratmaktadır. Bu daha küçük oranlı olmasından dolayıdır. Sütunları sadece 33 cm daha kısadır. Sütun gövdesindeki şişkinlik yani **entasis daha az belirgindir**. Ekhnus hala yüzeysel ve yayvandır ve akıcı bir hareketle yatay, ağır üst yapıya geçiş sağlar. Genel olarak sütun incelmıştır (6,12 m yüksekliğindeki sütun 4,85 d sütun alt çapına (1,26 m) eşittir; bu oran Basilika'da 4,45'ti).

Tapınakta, Anavatan'da Kanon olan 6 x 13 sütun sayısı kullanılmıştır. Burada ilk kez görülen en önemli özellik ise **cephes (kısa kenarlar) boyunduruğu ile yan boyunduruğun (uzun kenarlar) eşit oluşudur**. Basilika'da olduğu gibi bu tapınakta da kutsal ölçü olan 100 ayak (1 Ayak = 32,8 cm) kullanılmıştır. Bu durumda söz konusu tapınak bir "Hekatompedos"tur. Stylobat'ın 100 ayak uzunluğunda, önceleri 9:4 oranlı olarak tasarlanmış, ancak daha sonra yaklaşık 8 cm daha uzatılmıştır (14,54 x 32,88 m). Böylece sütun akslarını birleştiren dikdörtgen 5:12 oranında ya da 40 x 96 ayak ölçülerindedir. Bu da tam olarak 5 x 12 boyunduruk sayısına eşittir.

Cella içerisinde üst kata ulaşan bir merdivene ait izler bulunmuştur. Üst yapının sima ile birlikte toplam yüksekliği 3,06 m'dir ve bu sütun yüksekliğinin yarısıdır. Benzer ölçüler triglif-metop-frizinde de görülmektedir. Metop genişliğinin yüksekliğine oranı 5 : 6'dır ve triglif genişliğine oranı ise 5 : 3'tür. 3. triglifin ikinci sütununun tam aksına oturtulması için köşedeki metoplar, çok güçlü bir şekilde genişletilmek zorunda kalınmıştır. Köşe probleminin çözümü için sütun daralması görülmemektedir.

Yapılan çalışmalarda oranlama sisteminin 32,8 ya da 32,75 cm'lik bir ayak ölçüsü üzerine kurulduğu tespit edilmiştir. Buna göre Stylobat 44 x 100 ayak, Cella

24 x 74 ayak, boyunduruk 8 ayak, sütun alt çapı 4 ayak, sütun yüksekliği 18,5 ayak, saçaklık yüksekliği 6,75 ayak ve tapınağın toplam yüksekliği 40 ayak olarak hesaplanmıştır. Tapınağın inşasında bir ayak ölçüsünden çıkan oranlama ile oluşturulan sayılar dünyasında (oranlamalar), aynı dönemde Paestum'da gelişen **Pythagoras Okulu'nun önemli rol oynadığı düşünülmektedir.**

Adak buluntuları yapı inşasının kısa sürede tamamlandığını göstermektedir. Geç Roma Dönemi'nde yapı bir kiliseye dönüştürülmüştür.

Tapınak düzenlemesinde Dor düzenine uyum göstermeyen özellikler taşımaktadır: Friz düzenlemesinde yumurta dizisinin kullanılması, yatay geison'un olmayışı, eğimli geison altında işlemeli kasetlerin bulunuşu gösterilebilir. Bölgede ilk kez Dor düzenli bir yapıda İon sütunları, pronaos kısmında kullanılmıştır. Üst yapıdaki İon silmelerinin yanı sıra dış sütun dizisi Dor başlıkları **kabartma yapılmış anthemion** bezemelerine sahiptir. Entasis Hera tapınağındaki kadar vurgulanmamıştır.

18. yy'da Ceres/Demeter tapınağı olarak tanımlanmakla birlikte adak buluntuları tapınağın Athena'ya adanmış olduğunu kesinleştirmiştir.

METAPONT

Paestum kenti ile birlikte MÖ 700'lere doğru Achaialılar tarafından Tarent körfezindeki iki nehir arasında kalan sulak alanda kurulan Metapont şehrinde dört tane Arkaik Dönem tapınağı bulunmaktadır.

(DIA) MÖ 570-540 arasına tarihlendirilen yapıya ait iki evre tespit edilmiştir. AI olarak tanımlanan ilk evre planı küçük parçalar halinde temelde görülebildiği için tespit edilememektedir. Kentin orthogonal planlamasına uymayan bu yapı tamamen kaldırılmış ve malzemeleri ikinci evre yapısı için kullanılmıştır.

(DIA) Eski şehrin Agorası'na komşu olan en büyük **Tapınak A**, Arkaik bir yazıta göre **Apollon Lykeios'a** adanmıştır. Söz konusu tapınağın D. Adamesteanu ve D. Mertens tarafından tamamen kazılarak ortaya çıkarılan temelleri, kendine özgü bir planın varlığına işaret etmektedir.

(DIA) AII büyük peripteral bir yapıdır. Farklı bir plana sahip olan yapı önceki evreden farklı olarak yönü hafifçe değiştirilerek kent planına uygun bir hale getirilmiştir. Doğu cephede iki sıra sütun bulunan yapı pronaos'unda **in antis sütun bulunmamaktadır**. Yaklaşık 20,20 x 50,50 m üzerindeki ölçüleriyle Stylobat'ın, 6 x 18 dor sütunlu olarak restitüsyonu yapılmaktadır. Bu plana göre tapınağın doğu cephesinde, Syrakusa Apollon ve Selinus C Tapınaklarında olduğu gibi, çift sütun sırası görülür. Naos, olasılıkla Megaron yapısı gibi doğu tarafta bir kapıyla kapanmaktadır. Cella içerisinde iki sıra halinde 7 sütun, cella duvarlarına çok yakın olarak yerleştirilmiştir ki bu sanki tek nefli (kanatlı) bir iç mekân yaratılmıştır.

İlk evre yapısı MÖ 570-560 arasında başlamış ancak tamamlanmamıştır (AI 46,40 x 23,20 m ölçülerindedir). Bu yapı inşasından kısa bir süre sonra tahrip olmuş ve temelleri üzerine 2. evre tapınağı inşa edilmiştir. Bu evre yapısı MÖ 5. yy ortalarına tarihlendirilir ve MÖ 4.yy son çeyreğinde yapı tahrip olmuştur.

(DIA) Apollon Tapınağı'nın yanında 19,85 x 41,40 m ölçülerinde günümüze kadar hiç bilinmeyen bir tapınağın temel kalıntıları, olasılıkla **Tanrıça Hera'ya** adanmış **Tapınak B'**ye ait temel kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Bu tapınak MÖ 570'te yapılmış ve MÖ 530 yıllarında değiştirilen temeliyle yenilenmiştir. Yapıda 2 evre tespit edilmiştir. Cella içerisinde Paestum **(DIA)** Hera I (Bazilika) tapınağında olduğu gibi yine tek sütun sırası görülür. Buda 9 x 17 sütunlu bir peristasis'e yol açar. Çok sayıda yarım sütunlara ait sütun tamburları şu sonuca götürmektedir ki peristasis ikinci yapı evresinde ağırlıklı olarak duvar önüne yerleştirilmiş yarım sütunlarla tamamlanmıştır. Bu ilk örneği oluşturur.

BI: 9 x 17 sütun sayılı planlanan yapı 3 bölümlü yani bir arka odaya sahip olarak tanımlanmaktadır ancak çok az kalıntısı sebebiyle tanımlanması kesin değildir. Cella içindeki sütun sayısı bilinmemektedir.

BII: Aynı yerde 3 m güneyde inşa edilen bu evre yapısı 7 x 15 sütunludur, 3 bölümlü yapıda arka oda bulunur ve pronaos'ta in antis 3 sütun yer alır.

(DIA) Küçük bir tapınak ya da bir Oikos olan **Tapınak C** üzerinde halen çalışılmaktadır. Yapıya ait MÖ 6. yüzyılın başına tarihlenen üzerinde bir prozesyonun tasvir edildiği bir friz levhası, (olasılıkla çatı kenarına ya da duvar

kaplaması olarak kullanılmış olabilecek) bir taraftan Kuzeybatı Anadolu yani Larissa ve Kyklad (Yria III) adaları arasındaki önemli bir bağlantıyı kurar ve diğer taraftan olasılıkla MÖ 7. yüzyıldan beri benzer friz plakalarının bulunduğu Anadolu'dan göç etmiş olan Etrüsklere işaret eder.

(DIA) Erken Klasik Dönem'e tarihlenen **Tapınak D**, ion düzeninde bir 8 x 20 sütunlu bir peripteros'tur. Dış sırası, Friz ve bilinmeyen sütun kaideleri gibi Doğu ion ve Doğu ion adalara has motifler taşıyan motiflerle kombine edilmiştir.

METAPONT, TAVOLE PALATİNE

(DIA) Metapont kentinin yaklaşık 3 km kuzeyinde, ırmağın kenarında bulunan olasılıkla Tanrıça Hera'ya adanmış olan bir peripteros tapınaktan geriye, güneyinde 5 sütunu ve uzun kuzey kenarında ise 10 sütunu günümüzde halen ayakta durmaktadır. Her iki sütun sırası da arşitrav ile birbirlerine bağlanmışlardır. Yöre halkı bu yapı kalıntısına fantastik bir isim vermiştir "Tavole Palatine = Atlıların Masaları". Bu isim Ortaçağ'a kadar geri gitmektedir (Mensae Imperatoris – Yöneticilerin Masaları).

16,06 x 33,46 m ölçülerindeki tapınağın temel planı, (Paestum Athena Tapınağı'nın ölçülerini çok az geçmektedir) benzer basit prensipleri takip etmektedir. Peristasis'de 6 x 12 sütuna sahip tapınak simetrik planlı olarak bir adyton, içerisinde sütun bulunmayan bir cella ve pronaos'tan oluşturulmuştur. Yükseklikleri 5,135 m olan sütunlar $1\frac{3}{4}$ interaksial/boyunduruk genişliğinde yerleştirilmişlerdir. Bu ölçüleriyle Paestum Athena-Tapınağı ölçülerine benzemektedir. Söz konusu sütunlar aynı derecede inceliğe (Sütun yüksekliği 1,06 m'lik alt çapın 4,84 katıdır) ve belirgin **entasis**'e sahiptirler. Sadece burada farklı olan içbükey profil sütun bitiminde değil, aksine Ekhinus'un başlangıcına işlenmiştir. Ayrıca yaprak dizisi yerine sütunun yivleri, söz konusu içbükey profili süsler. Söz konusu sütunların boyundurukları hem kısa hem de uzun kenarda hemen hemen aynı ölçüdedir (2,96 m = 32,8 cm ölçüsündeki 9 Ayak) yani tek bir ölçü olan 9 boyunduruk kullanılmıştır. (Paestum'da bu ölçü 8 ayaktır).

Arşitrav üzerine ikinci bir blok sırası gelir, Paestum'da olduğu gibi, ince grenli taş cinsinden yontulan ion yaprak dizisi dorik Taenia'yı ortadan kaldırmak için kullanılmış olabilir.

Tapınağın birçok benzer özelliğine karşılık farklı bir etki yaratmaktadır. Sütunlar, batıdaki hiçbir tapınakta olmadığı gibi oldukça ayrık nizam yerleştirilmiştir. (Alt Çapın Interkolumnium'a oranı 1: 1,79 ya da 5:9). Anavatanda da sadece çok eski, eski ahşap yapı geleneğinden kurtulamamış olan tapınaklarda örneğin Olympia'daki Heraion'da bu söz konusu geniş Interkolumnium görülür.

Metapont'ta gerçekten ahşaptan eski bir Hera tapınağı mevcut olmuştur ki Plinius o tapınağı görmüş ve söz konusu tapınak Roma Dönemi'ne kadar ayakta kalmıştır ve bu tapınak olasılıkla Geç Arkaik Dönem yapılarını etkilemiş olmalıdır.

(DIA) Metapont'ta yapılan yeni araştırmalar, Hippodamos öncesinde de birbirini dik kesen cadde ve sokaklardan oluşan kent planının, kent suru ve halk toplantıları için amphitiyatro benzeri bir yapının varlığını ortaya koymuştur. Anamlı olarak olasılıkla bir Tiran tarafından yönetilen kent, MÖ 6. yüzyılın sonuna doğru demokratik bir prestij mimarisi geliştirmiş, sadece dıştan Atina'dan alınan kurumlara uygun olarak temsil etmek için. MÖ 4. yüzyılda bu Ekklesiasterion üzerine bit tiyatrosu yapılmıştır. Söz konusu Cavea, yarım sütun sırası ile çevrelenmiş, Tapınak B'de olduğu gibi. Bu örnek Roma tiyatrosunun sütunlu cephe mimarisine örneklik etmiş olabilir.